

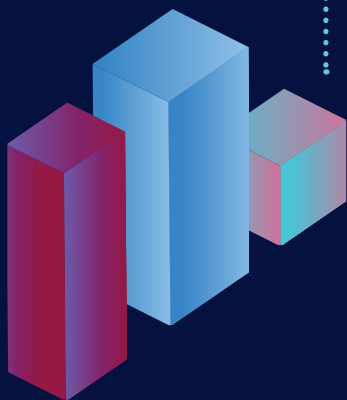
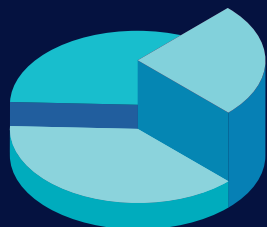

ANALITIČKI IZVJEŠTAJ

2023

Septembar

POLITIČKA PARTICIPACIJA U CRNOJ GORI

prof. dr Miloš Bešić

Izdavač: Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM
(www.cedem.me)

Za izdavača: Milena Bešić

Autor: prof. dr Miloš Bešić

Dizajn: Politbiro

Septembar 2023

"Istraživanje je sprovedeno u okviru projekta "Inkluzivni dijalog za napredak društva", koji sprovodi Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) u saradnji sa Centrom za demokratsku tranziciju (CDT), uz podršku Evropske unije, posredstvom Delegacije EU u Crnoj Gori. Projekat je kofinansiran od strane Ministarstva javne uprave Crne Gore.

** Istraživanje predstavlja isključivu odgovornost organizacija koje sprovode projekat i ne odražava nužno stavove donatora.

Finansira
Evropska unija

Ministarstvo
javne uprave

INCLUSIVE DIALOGUE
FOR THE PROGRESS
OF SOCIETY

CEDEM
CENTAR ZA DEMOKRATIJU I LJUDSKA PRAVA

CENTAR ZA
DEMOKRATSKU
TRANZICIJU

SVRHA IZVJEŠTAJA

Ovaj analitički izvještaj pruža sveobuhvatan pregled ključnih socio-političkih aspekata koji oblikuju trenutnu situaciju u Crnoj Gori. Crna Gora prolazi kroz značajne transformacije u različitim oblastima. Od subjektivnog blagostanja i političke svijesti do promjena socijalnog kapitala, demokratske orijentacije i spoljne politike, ovaj izvještaj analizira ključne pokazatelje i pruža uvid u evoluirajuću dinamiku u zemlji.

Ovaj segment istraživanja otkriva ključne uvide u subjektivnu sreću, regionalne disparitete, zadovoljstvo životom i politički optimizam u Crnoj Gori. Opadajući trendovi u sreći i zadovoljstvu životom, zajedno s političkim fluktuacijama, postavljaju pitanja o faktorima koji utiču na percepciju stanovništva Crne Gore o sreći i nadi. Evo ključnih saznanja:

1. Opadanje subjektivne sreće: Istraživanje otkriva da iako znatan broj građana izražava sreću, prisutan je zabrinjavajući negativni trend u poslednjih pet godina. Broj građana koji sebe smatraju srećnima značajno je opao. To ukazuje na potencijalno opadanje ukupnog blagostanja i zadovoljstva u populaciji.

2. Regionalni dispariteti: Postoji jasna razlika u sreći i zadovoljstvu životom između država. Skandinavske i zapadne zemlje obično imaju više nivoe sreće i zadovoljstva životom, dok zemlje u regionu, a naročito Ukrajina i Rusija, ukazuju na niže nivoe subjektivne sreće. Ovaj jaz ukazuje na to da socio-kulturni faktori igraju ključnu ulogu u oblikovanju percepcija pojedinaca o sreći.

3. Opadanje zadovoljstva životom: Pri ocjeni zadovoljstva životom na skali od 1 do 10, istraživanje pokazuje opadanje prosječnog stepena zadovoljstva životom tokom vremena. Podaci ukazuju na regresivne trendove - jednostavno, u Crnoj Gori ljudi prijavljuju niže nivoe zadovoljstva u poslednjim godinama u poređenju sa ranijim periodima.

4. Fluktuacije u političkom optimizmu: Procjena "smjera" u kom se Crna Gora kreće služi kao mjera optimizma i zadovoljstva političkom situacijom. Podaci pokazuju fluktuirajuće trendove, sa periodima optimizma koji se smjenjuju padovima. Nedavni politički događaji, posebno predsjednički i parlamentarni izbori, značajno su uticali na percepciju građana o pravcu zemlje. Nemogućnost formiranja nove vlade nakon parlamentarnih izbora doprinijela je negativnim ocjenama.

Zaključno, istraživanje ističe kompleksnu međuigru subjektivnog blagostanja, regionalnih dispariteta i političkih događaja u oblikovanju per-

cepcije građana o sreći, zadovoljstvu životom i optimizmu u Crnoj Gori. Opadajući trendovi u sreći i zadovoljstvu životom, zajedno sa fluktuacijama u političkom optimizmu, ukazuju na potrebu za daljim istraživanjem faktora koji doprinose ovim promjenama i potencijalnim političkim intervencijama za njihovo rješavanje.

POLITIČKA SVIJEST

Razumijevanje promjena političkog pejzaža Crne Gore je ključno, i ovaj dio istraživanja se bavi učestalošću političkih diskusija, interesovanjem za politiku i konzumacijom medijskih sadržaja. Dok postoji prostor za unaprjeđenje u promovisanju aktivnije političke komunikacije i povećanju političkog interesovanja, mediji ostaju moćan izvor političkih informacija u zemlji. Evo ključnih saznanja:

1. Učestalost političkog diskutovanja: Istraživanje ukazuje na to da iako većina građana "povremeno" diskutuje o politici, samo manjina to radi "često". Učestalost razgovora o politici povećala se u poređenju sa 2008. godinom, ali ostaje niža od prosjeka u drugim zemljama. Ovo sugerise da je došlo do napretka u političkom angažovanju, ali da postoji prostor za unaprjeđenje aktivnih političkih diskusija među građanima.

2. Interesovanje za politiku: Procenat građana koji izražava snažno interesovanje za politiku je veoma nizak i opada od 2018. godine, čak je ispod nivoa zabilježenog 2008. godine. Kada se uporedi sa drugim evropskim zemljama¹, interesovanje Crne Gore za politiku je među najnižim, što ukazuje na negativan trend u ovom važnom aspektu za političku svijest.

3. Konzumacija medijskih sadržaja: TV ostaje glavni kanal za praćenje političkih sadržaja, sa značajnim dijelom građana koji to čine više puta dnevno. Društveni mediji i internet portali, takode, igraju važnu ulogu u informisanju građana o politici. Kumulativni podaci pokazuju da gotovo

¹ Svi uporedni podaci sa drugim evropskim zemljama u ovom izvještaju za Crnu Goru nastali su na osnovu Evropske studije vrijednosti, koja je dostupna na: <https://europeanvaluesstudy.eu/>.

dvije trećine građana svakodnevno konzumira političke informacije putem različitih medijskih izvora, što naglašava značaj medija u oblikovanju političke svijesti.

Zaključno, nalazi sugerišu da iako je došlo do povećanja političke diskusije i konzumiranja političkih sadržaja u Crnoj Gori tokom godina, postoje značajni izazovi. Interesovanje za politiku je izuzetno nisko, i ono opada vremenom, a takođe i zaostaje za prosjekom većine razvijenih država. Da bi se podstaklo aktivno i informisano građanstvo, treba usmjeriti napore ka povećanju interesovanja za politiku i podsticanju češće i značajnije političke komunikacije među crnogorskim građanima. Takođe, usmjerenost na medije kao važan izvor političkih informacija od suštinskog je značaja za unaprjeđenje političke svijesti u zemlji.

SOCIJALNI KAPITAL

Socijalni kapital igra ključnu ulogu u podršci demokratskoj političkoj kulturi i efikasnom funkcionisanju ekonomskog sistema. U istraživanju smo podijelili društveni kapital na četiri komponente, sa fokusom na povjerenju u institucije i interpersonalnom povjerenju. Evo ključnih nalaza:

1. Povjerenje u institucije: Povjerenje u institucije je od vitalnog značaja za ocjenu njihove legitimnosti i efikasnosti u društvu. Crna Gora pokazuje veće povjerenje u Srpsku pravoslavnu crkvu (SPC) i predsjednika Crne Gore, dok političke stranke imaju najniže nivoe poverenja. Povjerenje u političke institucije u Crnoj Gori je zabrinjavajuće nisko, sa znatno većim brojem građana koji izražavaju nepovjerenje nego povjerenje. Trend povjerenja u političke institucije fluktuirao je tokom godina, sa značajnim promjenama povezanim sa političkim događajima. Problem nepovjerenja u politiku nije jedinstven za Crnu Goru, jer se mnoge evropske zemlje suočavaju sa sličnim izazovima.

2. Interpersonalno povjerenje: Interpersonalno povjerenje u Crnoj Gori naginje 'nepovjerenju', sa većim brojem građana koji izražavaju nepovje-

renje nego povjerenje. Promjene u interpersonalnom povjerenju tokom vremena bile su relativno stabilne, sa blagim porastom u poređenju sa 2018. godinom. Nisko generalizovano povjerenje je zajednički problem u evropskim zemljama, posebno na Balkanu. Iako interpersonalno povjerenje u Crnoj Gori ima relativno niske vrijednosti, u poređenju sa drugim zemljama u Evropi, ono nije najniže, jer nekoliko članica EU ima još niže nivoe povjerenja.

3. Povjerenje u različite grupe: Povjerenje u članove porodice je univerzalno visoko u svim zemljama Evrope, uključujući i Crnu Goru. Povjerenje u ljude u komšiluku i one koje lično poznajemo takođe je visoko. Generalizovano povjerenje u osobe koje ne poznajemo je nisko u Crnoj Gori i većini evropskih zemalja. Povjerenje u osobe različite nacionalnosti i religije varira i na najvišem je nivou u Skandinaviji i Holandiji.

4. Ukupni socijalni kapital: Ukupni nivo socijalnog kapitala u Crnoj Gori niži je nego u mnogim razvijenim evropskim zemljama, sa skandinavskim zemljama na čelu u ovom aspektu. Zemlje Jugoistočne Evrope, uključujući Crnu Goru, pokazuju znatno niže vrijednosti socijalnog kapitala.

Zaključno, analiza društvenog kapitala u Crnoj Gori ističe njegovu ključnu ulogu i značaj. Dok se zemlja suočava sa izazovima u pogledu povjerenja, kako u političke institucije, tako i u druge ljude, ovi izazovi nijesu jedinstveni i široko su rasprostranjeni širom Evrope. Napori za podizanje socijalnog kapitala neophodni su kako bi se unaprijedio društveni razvoj i poboljšao ukupni kvalitet života u Crnoj Gori, što se uklapa u globalni trend koji povezuje viši društveni kapital sa višim indeksom ljudskog razvoja.

Demokratske vrijednosti i referentne vrijednosne orijentacije su osnovne u svakom demokratskom društvu, ali se suočavaju sa izazovima širom svijeta zbog različitih faktora, uključujući porast ekstremizma, populizma i autoritarnih tendencija. Ovo istraživanje se fokusira na procjenu nivoa demokratske orijentacije u Crnoj Gori i pruža uporedne podatke sa drugim evropskim zemljama. Evo ključnih saznanja:

1. Preferencija tipa političkog sistema: Građani Crne Gore uglavnom podržavaju demokratski politički sistem, sa skoro 95% ispitanika koji smatraju da je ovaj sistem dobar ili veoma dobar. Dok je stav prema ekspertskom političkom sistemu donekle neutralan, podrška autoritarnim i militarističkim političkim sistemima je zabrinjavajuća, sa gotovo 50% građana koji smatraju da su oni dobri ili vrlo dobri. Preko trećine građana Crne Gore podržava militaristički politički sistem, što predstavlja potencijalni izazov demokratskim vrijednostima. Trendovi ukazuju na stabilnost preferencija za demokratski sistem, dok je podrška autoritarizmu smanjena. Uporedni podaci sa drugim evropskim zemljama pokazuju da Crna Gora ima relativno visoku podršku autoritarnim i militarističkim političkim sistemima.

2. Razumijevanje demokratije: Građani Crne Gore izražavaju snažnu podršku demokratskim orijentacijama, sa značajnim nivoom podrške za protekcionističke (socijaldemokratske) poglede na demokratiju. No, uprkos visokoj demokratskoj orijentaciji, oko trećine građana Crne Gore ima antidemokratske stavove, što ukazuje na značajno prisustvo antidemokratske orijentacije. Komparativno, Crna Gora ima najniži nivo autentične demokratske orijentacije među evropskim zemljama. Dakle, protekcionističke i antidemokratske orijentacije su relativno jake u Crnoj Gori u poređenju sa drugim evropskim zemljama.

3. Stavovi prema nadzoru koji vrši Vlada: Građani Crne Gore generalno opravdavaju mjere nadzora Vlade, posebno video nadzor na javnim mjestima. Opravdanje praćenja e-pošte i prikupljanja informacija bez znanja pojedinaca takođe je prisutno, ali u manjoj mjeri. Stavovi prema mjerama nadzora postali su progresivni tokom posljednjih pet godina, pri čemu je video nadzor dobio značajnu podršku.

4. Zadovoljstvo demokratijom i političkim sistemom: Zadovoljstvo demokratijom u Crnoj Gori je umjereno, sa 18% građana koji izražavaju zadovoljstvo i 14,6% koji izražavaju nezadovoljstvo. Tokom vremena, došlo je do blagog porasta zadovoljstva demokratijom u Crnoj Gori. Zadovoljstvo političkim sistemom je takođe umjereno, ali nezadovoljstvo preovladava, sa više građana koji su nezadovoljni nego zadovoljni. Uporedni podaci pokazuju da je u većini evropskih zemalja, uključujući i Crnu Goru, nezadovoljstvo političkim sistemom veće od zadovoljstva, što u perspektivi zabrinjava, i ukazuje na globalnu krizu povjerenja građana u politički sistem.

Zaključno, Crna Gora se suočava sa složenim izazovima u vezi sa demokratskom orijentacijom. Iako postoji snažna podrška demokratskim vrijednostima, takođe postoji značajna podrška antidemokratskim, koje potencijalno mogu podrivati demokratske principe. Rastuće prihvatanje mjera Vlade za nadzor je značajan trend. Nizak nivo autentične demokratske orijentacije u zemlji ukazuje na potrebu za nastavkom napora za promociju demokratskih vrijednosti i institucija. Zadovoljstvo demokratijom i političkim sistemom ostaje izazovno, sa više građana koji su nezadovoljni nego zadovoljni.

POLITIČKA PARTICIPACIJA

Politička participacija predstavlja 'krvotok' vitalne demokratije, i treba se pažljivo analizirati. Izlaznost birača, članstvo u organizacijama, učešće u protestima i rezultirajući indeks političke participacije, temeljito su analizirani u ovom izvještaju, otkrivajući aktivno angažovane građane Crne Gore. Evo ključnih nalaza:

1. Značaj političke participacije: Politička participacija fundamentalna je za demokratska društva. Demokratija se oslanja na aktivno uključivanje građana u politički proces, poput glasanja, učestvovanja u političkim organizacijama, učešća u javnim debatama, te spremnosti na protestno ponašanje.

2. Izlaznost birača: Izlaznost birača je stabilna, kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou u Crnoj Gori. Postoji blagi porast spremnosti na izlaznost birača na nacionalnom nivou u poređenju sa situacijom prije pet godina. Izlaznost birača u Crnoj Gori u skladu je s evropskim prosjekom.

3. Članstvo u organizacijama: Procenat građana Crne Gore koji su članovi različitih socijalnih i političkih organizacija relativno je nizak. Međutim, tokom posljednjih pet godina došlo je do značajnog povećanja članstva u organizacijama, posebno u sindikatima, političkim strankama, profesionalnim udruženjima, sportskim i vjerskim organizacijama. Crna Gora je niže rangirana u članstvu u organizacijama u poređenju sa nekim zapadnim i skandinavskim zemljama, ali bolje od mnogih istočnoevropskih i jugoistočnoevropskih država.

4. Učešće u protestima: Učešće i spremnost za učešće u protestima u Crnoj Gori relativno je visoko, s velikim brojem građana koji su učestvovali u raznim oblicima političke akcije ili iskazali volju za učestvovanjem. Spremnost za učešće u protestima povećala se tokom godina, sa vrijednostima višim nego prije pet godina i značajno višim nego 2008. godine. Crna Gora relativno je visoko rangirana po ovom parametru u poređenju sa drugim evropskim zemljama, posebno u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi.

5. Indeks političke participacije: Indeks političke participacije kreiran je kombinovanjem izlaznosti birača, članstva u organizacijama i učešća u protestima. Nivo političke participacije u Crnoj Gori je umjeren - tačnije, Crna Gora zaostaje za većinom zapadnoevropskih zemalja, ali i dalje je rangirana visoko u poređenju s Istočnom i Jugoistočnom Evropom. Podaci potvrđuju da zemlje s visokim nivoom političke participacije obično imaju više vrijednosti indeksa ljudskog razvoja.

U cjelini, Crna Gora pokazuje aktivno političko učešće svojih građana, uključujući glasanje, članstvo u organizacijama i volju za učešćem u protestima. Ovi pokazatelji ukazuju na to da je crnogorsko društvo aktivno uključeno u oblikovanje svog političkog pejzaža, što je ključno za funkcionalnu demokratiju. Takođe, nedavno poboljšanje građanske moralnosti pozitivan je znak za predanost u zalaganju građana za vladavinu prava.

Vladavina prava i građanska moralnost čine srž ovog dijela istraživanja. Izazovi povezani sa vladavinom prava i građanskom moralnošću detaljno su analizirani, posebno u kontekstu korupcije. Evoluirajući trendovi u građanskoj moralnosti pružaju tračak nade, sugerišući da kulturni faktori možda nijesu nepremostive prepreke. Evo ključnih saznanja:

1. Vladavina prava i pravna država: Crna Gora se suočava s uobičajenim izazovom viđenim u zemljama bez snažne demokratske tradicije, gdje efikasna primjena vladavine prava i pravne države zaostaje za razvojem političkih institucija. Ova razdvojenost između političkih institucija i vladavine prava može dovesti do značajnih problema u funkcionisanju ekonomije i cijelog političkog sistema. Poteškoće Crne Gore u ovim oblastima istaknute su u izvještajima o napretku EU, posebno u poglavljima 23 i 24, koji naglašavaju potrebu za poboljšanjem vladavine prava. Korupcija se identifikuje kao jedan od najznačajnijih društvenih problema u ovom kontekstu.

2. Građanska moralnost kao kulturni faktor: Izvještaj se fokusira na "građansku moralnost" kao kulturni faktor koji se može proučavati anketnim istraživanjem. Građanska moralnost odnosi se na stavove građana o tome da li opravdavaju određene moralne aspekte koji utiču na efikasno funkcionisanje civilnog društva i zakonski uređene države. Mjerenje obuhvata procjenu prihvatanja ponašanja kao što su traženje koristi od države kada za to nisu ovlašćeni, izbjegavanje plaćanja poreza kad se pruži prilika, izbjegavanje plaćanja javnog prevoza i prihvatanje mita na radnom mjestu. Analiza podataka pokazuje da značajan dio građana Crne Gore donekle opravdava ova ponašanja. Konkretno, više od 35% opravdava neplaćanje karata za javni prevoz, svaka četvrta osoba opravdava traženje koristi od države za koju nisu ovlašćeni, svaka peta osoba opravdava izbjegavanje plaćanja poreza, a više od 18% opravdava prihvatanje mita. U podacima se primećuje trend: građanska moralnost fluktuirala je tokom godina. Došlo je do značajnog porasta građanske nemoralnosti između 2008. i 2018. godine, što odražava krizu političkog legitimiteta u završnoj fazi vladavine Demokratske partije socijalista (DPS). Međutim, u posljednjih nekoliko godina došlo je do poboljšanja

građanske moralnosti i sada je na "pristojnom" nivou, sličnom mjerenim vrijednostima 2008. godine.

3. Uporedna analiza: Izvještaj uključuje uporednu analizu građanske nemoralnosti u Evropi, ističući procenat građana koji opravdavaju navedena ponašanja. Iznenadujuće, Crna Gora bilježi 'umjerene' vrijednosti, što ukazuje na to da se nalazi na "sredini" u smislu građanske moralnosti u poređenju sa drugim zemljama. Značajno je napomenuti da je došlo do značajnog porasta građanske moralnosti u Crnoj Gori tokom posljednjih pet godina. Ovo sugerise da kulturne tendencije ka bezakonju možda nijesu osnovni izazov kada je riječ o vrijednosnim orijentacijama građana. Izvještaj sugerise da problemi u uspostavljanju vladavine prava u Crnoj Gori vjerovatno proizilaze iz drugih političkih, društvenih i institucionalnih deficita, a ne iz inherentnih kulturnih tendencija.

U zaključku, izvještaj o vladavini prava i građanskoj moralnosti otkriva fluktacije u građanskoj moralnosti tokom godina, ali pokazuje nedavna poboljšanja. Iako izazovi i dalje postoje, posebno u vezi sa korupcijom i vladavinom prava, podaci sugerisu da kulturni faktori možda nijesu osnovne prepreke napretku u ovim oblastima, te da drugi politički i institucionalni problemi igraju značajnu ulogu.

NACIONALIZAM, AUTORITARNOST I SOCIJALNA DISTANCA

Ovi složeni i međusobno povezani fenomeni istraženi su kako bi se razumjelo kako utiču na politički pejzaž Crne Gore. Prisustvo nacionalizma i autoritarnih tendencija, zajedno sa pozitivnim trendovima u socijalnoj distanci, otkriva nijansiranu sliku vrijednosnih orijentacija. Evo ključnih saznanja:

1. Nacionalizam: Nacionalizam se identifikuje kao značajan faktor koji je ometao razvoj demokratije u post-socijalističkim zemljama, uključujući i Crnu Goru. On je prijetnja ne samo demokratiji, već i miru i stabilnosti u regionu, a ovo je posebno bio slučaj tokom devedesetih godina. Nivo

nacionalizma u Crnoj Gori procijenjen je upotrebom ankete koja uključuje četiri izjave. Oko jedne petine građana potpuno se slaže sa tri od četiri izjave povezane s nacionalizmom. Preko 30% potpuno se slaže sa stavom o "preživljavanju vlastitog naroda". Kada se razmotre, kako oni koji se potpuno slažu, tako i oni koji se slažu, može se reći da otprilike polovina građana Crne Gore jeste nacionalistički orijentisana, što ukazuje na visok nivo nacionalizma. Upoređujući podatke od 2015. godine do danas, nije bilo značajnih promjena u ukupnom nivou nacionalizma, iako postoji primjetno povećanje saglasnosti da su etnički mješoviti brakovi nepoželjni.

2. Autoritarnost: Autoritarnost se mjeri kao individualna psihološka karakteristika, fokusirajući se na stepen sklonosti građana ka autoritarnim figurama. Skraćena skala koja se sastoji od četiri elementa/izjave koristi se za procjenu autoritarnih tendencija. Otprilike 19% građana snažno se slaže sa stavovima, a dodatnih 28% izražava saglasnost. Ovo implicira da preko 46% građana Crne Gore iskazuje autoritarne tendencije. Najveći nivo saglasnosti zapažen je u vezi sa strogom kaznom za one koji ne poštuju zakone, dok je najmanji nivo saglasnosti zabilježen u vezi sa podjelom svijeta na 'jake' i 'slabe'.

3. Socijalna distanca: Socijalna distanca mjeri se kako bi se procijenila netolerancija prema drugima i drugačijima. Što se tiče raso/etničkih kriterijuma, najveći nivo socijalne distance iskazan je prema imigranti-ma/stranim radnicima, a zatim prema osobama drugih religija. Prosječno, svaki peti građanin Crne Gore iskazuje socijalnu distancu na osnovu raso/etničkih kriterijuma. Iako je socijalna distanca na osnovu raso/etničkih kriterijuma niža danas u poređenju sa prethodnih pet godina, i dalje je viša nego 2008. godine. Važno je napomenuti da je distanca prema osobama druge religije porasla u poslednjih pet godina. Takode je procjenjivana i bihevioralna distanca, tj. distanciranje u odnosu prema osobama s različitim obrascima ponašanja. Otprilike svaki drugi građanin iskazuje bihevioralnu distancu. Najveći nivo distanciranja je zabilježen prema korisnicima psihoaktivnih supstanci. U poređenju, Crna Gora se svrstava među najmanje tolerantne zemlje u Evropi kada je riječ o bihevioralnoj distanci, slijedeći Jermeniju, Albaniju i Bjelorusiju. Međutim, sa stanovišta trenda, došlo je do značajnog smanjenja bihevioralne distance u poslednjih pet godina.

Zaključno, istraživački izvještaj za Crnu Goru ističe da nacionalizam, autoritarnost i socijalna netolerancija predstavljaju izazove za razvoj demokratskih vrijednosti i odnosa u zemlji. Iako nivoi nacionalizma i autoritarnosti ostaju relativno visoki, zabilježeni su neki pozitivni trendovi, kao što je smanjenje socijalne distance, što sugerise da napori u promociji tolerancije i demokratskih vrijednosti imaju uticaj, iako postoji prostor za dalje poboljšanje.

POLITIČKA KULTURA I VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE

Segment pod nazivom "Politička kultura i vrijednosne orijentacije" u istraživačkom izvještaju Crne Gore ispituje nekoliko dimenzija koje se odnose na političku kulturu, uključujući post-materijalističku orijentaciju, autoritarnu političku kulturu i socijalnu pravdu. Evo ključnih nalaza:

1. Post-materijalistička orijentacija: Post-materijalistička orijentacija odnosi se na promjenu u političkoj kulturi, od materijalističkih prema post-materijalističkim vrijednostima, što se često povezuje s ekonomskim i demokratskim razvojem. Post-materijalistička orijentacija mjeri se pomoću Inglehartove skale, koja uključuje pitanja o vrijednosnim prioritetima. Podaci pokazuju da je malo više od jedne trećine građana orijentisano ka materijalističkim vrijednostima, dok je samo 4,8% orijentisano ka post-materijalističkim vrednostima. To sugerise da se Crna Gora svrstava u kategoriju manje razvijenih socio-političkih i ekonomskih sredina. Zanimljivo je da je bilo fluktuacija u materijalističkoj orijentaciji tokom godina - jačanje između 2008. i 2018. godine, ali i smanjenje u najnovijem istraživanju. Usporedni podaci pokazuju da zapadne zemlje imaju veći stepen post-materijalističke orijentacije u odnosu na istočno i jugoistočnoevropske zemlje. Postoji pozitivna korelacija između post-materijalističke orijentacije i Indeksa ljudskog razvoja, što ukazuje na to da je ona povezana s višim kvalitetom života.

2. Autoritarna politička kultura: Autoritarna politička kultura ocjenjuje se ispitujući anketom da li građani smatraju da će veće poštovanje au-

toriteta u budućnosti biti dobro ili loše. Preko 56% građana Crne Gore smatra da će veće poštovanje autoriteta u budućnosti biti "dobro", što ukazuje na značajno prisustvo autoritarne političke kulture. Međutim, analizirajući trend, danas postoji niži nivo autoritarne političke kulture u poređenju sa 2018. i čak 2008. godinom. Usporedni podaci o autoritarnoj političkoj kulturi u Evropi pokazuju velike razlike među zemljama, pri čemu Portugal, Holandija, Francuska, Gruzija i Albanija imaju najveću podršku ovom tipu političke kulture. Mjerena vrijednost za Crnu Goru je relativno visoka, ali ne spada među najviše.

3. Socijalna pravda: Socijalna pravda se mjeri pitanjima koja se odnose na smanjenje ekonomske nejednakosti, zadovoljavanje osnovnih potreba i nagrađivanje ljudi na osnovu zasluga. Podaci pokazuju veoma visok nivo podrške za sva tri aspekta socijalne pravde. Socijalna pravda je danas prisutnija u Crnoj Gori nego što je bila prije pet godina, s najvećim napretkom u aspektu "nagrađivanja na osnovu zasluga". Usporedni podaci o socijalnoj pravdi pokazuju da je koncept najprihvatljiviji u zemljama regiona, zajedno s Islandom. Vrijednosti za Crnu Goru nijesu među najvišima u Evropi, ali su značajno porasle u posljednjih pet godina.

Zaključno, istraživački izvještaj sugerise da zemlja pokazuje mješavinu vrijednosnih orijentacija, pri čemu dominira materijalistička orijentacija, a post-materijalistička orijentacija ostaje niska. Autoritarna politička kultura je prisutna, ali pokazuje opadajući trend. Socijalna pravda ima visoku podršku, i u tom smislu bilo je napretka tokom godina. U poređenju sa drugim Evropskim zemljama, Crna Gora spada u okvire istočnih i jugoistočnoevropskih zemalja kada je riječ o političkoj kulturi i pratećim vrijednosnim orijentacijama.

Segment pod nazivom "Spoljno-političke orijentacije" u izvještaju ispituje različite aspekte koji se odnose na orijentaciju zemlje u spoljnoj politici, uključujući preferencije prema EU ili Rusiji, podršku integraciji u EU i članstvu u NATO-u, te percepciju prijateljskih i neprijateljskih zemalja. Evo ključnih nalaza:

1. Orijehtacija prema EU ili Rusiji: Poseban indeks korišćen je za mjerenje preferencija u ciljevima spoljne politike Crne Gore, uključujući približavanje EU, jačanje članstva Crne Gore u NATO-u, približavanje Srbiji i približavanje Rusiji. Nalazi ukazuju na to da je skoro 38% građana Crne Gore orijentisano ka Zapadu, dok ih je više od dvostruko manje orijentisano ne-zapadno. Svaki četvrti građanin spada u kategoriju mješovitog tipa. Analiza trendova pokazuje da je tokom perioda praćenja dominirala orijentacija ka Zapadu u odnosu na ne-zapadnu orijentaciju.

2. Podrška integraciji u EU i članstvu u NATO-u: Preko dvije trećine svih građana podržava integraciju Crne Gore u EU, dok gotovo 42% podržava članstvo Crne Gore u NATO-u. Podaci o trendovima pokazuju da su u ovom talasu primijećeni negativni trendovi u poređenju sa majem 2023. godine, kako za NATO, tako i za EU. To ukazuje na smanjenje podrške zapadnim integracijama.

3. Percepcije prijateljskih i neprijateljskih zemalja: Ispitanici su klasifikovali različite zemlje kao prijatelje ili neprijatelje Crne Gore. Kao najveći "prijatelj" Crne Gore percipira se Srbija, zatim slijede Francuska i Rusija. Zemlje koje se smatraju najvećim "neprijateljima" Crne Gore su Albanija i SAD.

Zaključno, istraživački izvještaj Crne Gore ukazuje na raznolike orijentacije u spoljnoj politici unutar zemlje, sa znatnim dijelom populacije orijentisane ka Zapadu. Podrška integraciji u EU i članstvu u NATO-u ostaje relativno visoka, ali je pokazala pad u najnovijem talasu podataka. Percepcije prijateljskih i neprijateljskih zemalja variraju, pri čemu se Srbija percipira kao prijatelj, a Albanija i SAD kao neprijatelji. Ova saznanja pružaju uvid u preferencije Crne Gore u spoljnoj politici i odnose sa drugim nacijama.

PREPORUKE

Na osnovu obimnog izvještaja o "Političkoj participaciji u Crnoj Gori 2023," evo nekih ključnih preporuka:

POLITIČKA SVIJEST

1. Učestalost političkih diskusija: Podsticati aktivnije političke diskusije među građanima promovisanjem platformi za otvoreni dijalog, debate i angažman zajednice. Investirati u obrazovne programe koji unaprjeđuju političku pismenost.

2. Interesovanje za politiku: Adresirati opadajuće interesovanje građana za politiku pokretanjem kampanja javne svijesti, školskih programa i inicijativa koje ističu značaj građanskog angažovanja i participacije.

3. Konzumacija medija: Nastaviti podršku medijskim izvorima koji pružaju pouzdane, uravnotežene i raznovrsne političke informacije. Promovisati programe medijske pismenosti kako bi se građanima pomoglo da kritički procijene informacije koje konzumiraju.

SOCIJALNI KAPITAL

1. Jačanje socijalnog kapitala: Prepoznati vezu između socijalnog kapitala i ljudskog razvoja. Razviti politike i programe koji jačaju socijalnu koheziju, povjerenje u institucije i interpersonalno povjerenje. Podsticati izgradnju zajednice i građanski angažman.

2. Povjerenje u institucije: Raditi na ponovnoj izgradnji povjerenja u političke stranke i institucije. Sprovesti mjere za unaprjeđenje transparentnosti, odgovornosti i etičkog ponašanja u tim entitetima.

POLITIČKA KULTURA I DEMOKRATSKA ORIJENTACIJA

1. Preferencija tipa političkog sistema: Adresirati problem značajne podrške autoritarnim i militarističkim političkim sistemima. Promovirati demokratske vrijednosti i obrazovanje kako bi se istakla važnost demokratskih institucija.

2. Razumijevanje demokratije: Suočiti se s antidemokratskim stavovima putem građanskog podizanja svijesti i javnih kampanja koje ističu prednosti demokratije, uključujući zaštitu individualnih prava i sloboda.

3. Stavovi o nadzoru vlasti: Pratiti implikacije sve veće prihvatljivosti nadzora vlasti i osigurati da mjere nadzora budu proporcionalne, zakonite, te da poštuju prava građana na privatnost.

4. Zadovoljstvo demokratijom i političkim sistemom: Prepoznati nezadovoljstvo građana političkim sistemom i raditi na unaprjeđenju političkih procesa, transparentnosti i odgovornosti prema problemima građana.

POLITIČKA PARTICIPACIJA

1. Značaj političke participacije: Nastaviti napore za uključivanje građana u politički proces, ističući važnost glasanja, građanskog angažmana i aktivizma.

2. Članstvo u organizacijama: Podsticati građane da se pridruže društvenim i političkim organizacijama, sindikatima i drugim grupama koje promovišu građanski angažman i bave se određenim društvenim pitanjima.

3. Učešće u protestima: Prepoznati visok nivo spremnosti za učešće u protestima i stvoriti kanale za mirno izražavanje neslaganja. Osigurati da se protesti sprovode u okviru zakona i uz poštovanje bezbjednosti javnosti.

4. Indeks političke participacije: Nastojati da se nivo političke participacije Crne Gore poveća, usklađujući ga bliže sa zapadnoevropskim zemljama i prepoznajući pozitivnu korelaciju između političke participacije i ljudskog razvoja.

VLADAVINA PRAVA

1. Adresirati nedostatak vladavine prava: Rješavati jaz između političkih institucija i efikasne primjene vladavine prava. Suočiti se sa korupcijom i ojačati pravne okvire kako bi se osiguralo poštovanje vladavine prava.

2. Unaprjeđenje građanske moralnosti: Nastaviti napore za poboljšanje građanske moralnosti promovisanjem etičkog ponašanja i smanjenjem koruptivnih praksi. Sprovesti mjere protiv korupcije i angažovati se u kampanjama za podizanje svijesti.

NACIONALIZAM, AUTORITARNOST I SOCIJALNA DISTANCA

1. Suočiti se s nacionalizmom: Razviti obrazovne programe i inicijative koje promovišu međuetničko i međureligijsko razumijevanje, toleranciju i multikulturalizam.

2. Adresirati problem autoritarnosti: Promovisati demokratske vrijednosti i istaći važnost demokratskog sistema sa mehanizmima za nadzor kako bi se suprotstavili autoritarnim tendencijama.

3. Smanjiti socijalnu distancu: Podsticati inicijative koje promovišu inkluzivnost, raznolikost i prihvatanje ljudi različitog porijekla. Podsticati dijalog i razumijevanje između različitih zajednica.

POLITIČKA KULTURA I VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE

- 1. Promovisati post-materijalističke vrijednosti:** Sprovesti programe koji podstiču post-materijalističke vrijednosti, uključujući građanski angažman, ekološku svijest i društvenu odgovornost.
- 2. Suočiti se s autoritarnom političkom kulturom:** Razviti inicijative za suzbijanje autoritarne političke kulture, naglašavajući demokratske principe i važnost individualnih sloboda.
- 3. Unaprjeđenje podrške socijalnoj pravdi:** Nastaviti napore za unaprjeđenje socijalne pravde, smanjenje ekonomske nejednakosti i nagrađivanje po zaslugama. Sprovesti politike koje se bave ekonomskim disparitetima i promovišu pravičnost.

SPOLJNO-POLITIČKA ORIJENTACIJA

- 1. Unaprijediti razumijevanje spoljne politike:** Razviti edukativne kampanje kako bi se građani informisali o posledicama izbora progresivne spoljne politike, poput usklađivanja s EU, NATO-om i susjednim zemljama.
- 2. Adresirati trendove podrške:** Prepoznati opadanje podrške integraciji u EU i NATO i analizirati razloge ovih trendova. Uključiti se u otvoreni dijalog s građanima kako bi se adresirala zabrinutost i promovisale koristi od zapadnih integracija.
- 3. Promovisati pozitivne percepcije drugih zemalja:** Raditi na poboljšanju percepcije drugih zemalja. Podsticati diplomatiju i unaprjeđivati međunarodne odnose.

Ove preporuke imaju za cilj da predstavljaju ključna saznanja i izazove koje smo identifikovali u izvještaju, promovisujući političku participaciju, demokratske vrijednosti i opšte blagostanje građana Crne Gore, a istovremeno jačajući demokratske institucije zemlje i društvenu koheziju.